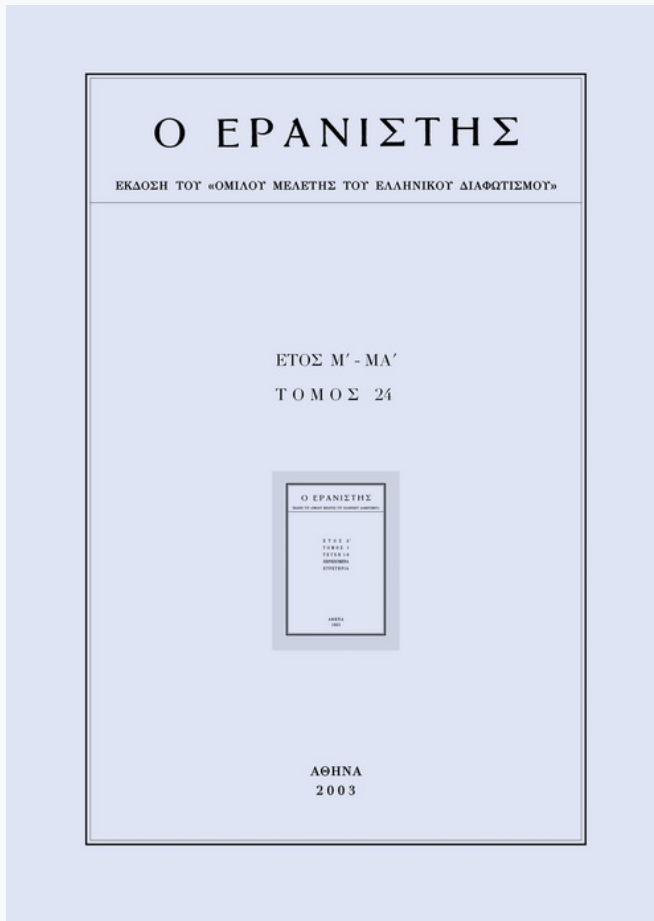

The Gleaner

Vol 24 (2003)

Μια αθησαύριστη έντυπη πηγή (1715-1718) για την αθωνική μονή Ιβήρων και τον "άρχοντα" Διονύσιο Σπανδούνη

Φωκίων Κοτζαγιώργης

doi: [10.12681/er.4](https://doi.org/10.12681/er.4)

To cite this article:

Κοτζαγιώργης Φ. (2003). Μια αθησαύριστη έντυπη πηγή (1715-1718) για την αθωνική μονή Ιβήρων και τον "άρχοντα" Διονύσιο Σπανδούνη. *The Gleaner*, 24, 49–60. <https://doi.org/10.12681/er.4>

ΜΙΑ ΑΘΗΣΑΥΡΙΣΤΗ ΕΝΤΥΠΗ ΠΗΓΗ (1715-1718)
ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΘΩΝΙΚΗ ΜΟΝΗ ΙΒΗΡΩΝ
ΚΑΙ ΤΟΝ «ΑΡΧΟΝΤΑ» ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΣΠΑΝΔΟΥΝΗ

I

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΑΘΑΣ έπισήμανε πρώτος, στα τέλη του 19ου αιώνα, πώς σέ ένα έντυπο, πού είχε έκδοθει στην Κολωνία και ήταν γραμμένο στα γαλλικά, αναφερόταν ένας «άρχοντας» πού ονομαζόταν Διονύσιος Σπανδούνης, πρόσωπο τó όποιο φερόταν νά έχει οργανική σχέση με κάποιο άθωνικό μοναστήρι. Στο έντυπο δέν σημειωνόταν τó έτος πού έκδόθηκε· αλλά ó Σάθας τó χρονολόγησε «στα πρώτα χρόνια του 17ου αιώνα».¹

Άπό τόν Σάθα άντλώντας τή σχετική πληροφορία, ó Émile Légrand κατέγραψε τó έντυπο, άπό τó αντίτυπο μάλιστα πού είχε ύποδείξει ó Σάθας, στην «Έλληνική Βιβλιογραφία» του με τά ακόλουθα:

RELATION | VERITABLE | Des cruautés faites dans le | Monastère
du Mont Saint | Athos du Reverendissi- | me Seigneur DENYS |
SPANDON, Prince | Grec, par les Turcs, ces | cruels Ennemis du
Chri- | stianisme. | ET UNE PETITE | DESCRIPTION | des Miracles
qui y sont arrivez. | A COLOGNE, | Chez GUILLEAUME MET-
TERNICK | Avec Permission des Superieurs.

Παράλληλα σημείωσε πώς πρόκειται για έντυπο in-8ο, πού περιέχει 15 σελίδες, και πώς ένα αντίτυπό του σώζεται στη Βενετία, στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη με τόν ταξινομικό αριθμό Miscell. 2435. no 5.² Τó έντυπο, όπως είπαμε, δέν έφερε χρονολογία και ó Légrand, ακολουθώντας και στο σημείο αυτό τόν Σάθα, δέχεται ότι ανήκει στον 17ο αιώνα.

Για τó περιεχόμενο του βιβλίου γνωρίζαμε όσα ó Σάθας είχε γράψει τó 1890 και όσα είχε προσθέσει ó Légrand τó 1895. Σύμφωνα με τόν Σάθα, «dans cet opuscule le prince Denis Spandounis raconte qu'étant supérieur du

1. C. N. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen âge*, τ. 9, Παρίσι 1890, σ. xxx.

2. É. Légrand, *Bibliographie hellénique, XVIIème s.*, τ. 3, Παρίσι 1895, άρ. 698, σ. 81-82 [= Θ. Παπαδόπουλος, *Έλληνική βιβλιογραφία (1466 ci.-1800)*, τ. 1: *Άλφαβητική και χρονολογική άνακατάταξις*, Αθήνα 1984, άρ. 5335, σ. 402].

couvent de l'Assomption au Mont-Athos, il fut attaqué par les Turcs, sans en donner la raison, et que son couvent ayant été dévalisé, il prit le chemin de Vienne. Il y obtint une lettre circulaire de l'empereur qui permettait exceptionnellement à ce mystérieux personnage d'ouvrir une quête parmi les chrétiens dans le but de reconstituer son trésor enlevé par les Turcs». Σὲ αὐτὰ ὁ Légrand προσέθεσε: «On lit, en tête de ce petit livre, une épître dedicatoire du baron François-Antoine de Betti au baron de Karg Bebenbourg, premier ministre et grand chancelier de l'Electeur de Cologne. Cet opuscule semble avoir été rédigé par le susdit baron de Betti, sur des renseignements fournis soit par DENYS SPANDON lui-même, soit par quelque autre moine du mont Athos».

Αὐτὴ εἶναι, ὅσο γνωρίζω, ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὸ ἔντυπο καὶ τὸ περιεχόμενό του. Μιὰ νέα ὥστόσο ἀνάγνωσή του ποὺ ἐπιχείρησα μοῦ δίνει τὴ δυνατότητα α) νὰ προτείνω μιὰ νέα χρονολόγηση τῆς ἔκδοσης, στὸ διάστημα 1715-1718, ἓνα δηλαδὴ αἰῶνα ἀργότερα ἀπὸ τὴ χρονολόγηση τῶν Σάθα καὶ Légrand, καὶ β) νὰ ἐντοπίσω πὼς ἡ ἀναφερόμενη ἀθωνικὴ μονὴ εἶναι ἡ Ἰβήρων. Μὲ βάση τὰ νέα αὐτὰ στοιχεῖα μποροῦμε νὰ ἐλέγξουμε τὴν ἀκρίβεια τῶν πληροφοριῶν ποὺ δίνει γιὰ γεγονότα ποὺ ἐπικαλεῖται καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι συνέβησαν. Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς νέας χρονολόγησης τίθεται καὶ τὸ θέμα τοῦ «ἄρχοντα» Διονύσιου Σπανδούνη.

II

Ἄς ἀρχίσουμε τὴν ἔρευνά μας μὲ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ μᾶς ὀδηγοῦν σὲ μιὰ νέα χρονολόγηση τοῦ ἐντύπου. Ὁ παραλήπτης τῆς ἀναφορᾶς, ὁ βαρόνος Karg de Bebenbourg, ἦταν πρωθυπουργὸς καὶ ἀρχιγραμματέας τοῦ Ἐκλέκτορα τῆς Κολωνίας, ἀλλὰ ἦταν καὶ ἡγούμενος τῆς μονῆς Mont Saint Michel, ἐνὸς κάστρου πάνω σ' ἓναν ὁμώνυμο βράχο στὶς νορμανδικὲς ἀκτές. Τὸ πρόσωπο αὐτὸ πέθανε τὸ 1719.³ Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο στοιχεῖο ποὺ μᾶς ἀπομακρύνει, κατὰ ἓναν αἰῶνα, ἀπὸ τὴ χρονολόγηση τοῦ ἐντύπου ποὺ εἶναι ἀποδεκτὴ ὡς σήμερα.

Ἐνα δεῦτερο στοιχεῖο εἶναι τὸ πρόσωπο ποὺ συντάξε τὴν ἀναφορὰ ἧ,

3. P. Larousse, *Dictionnaire universel du XIXe siècle*, Παρίσι χ.χ., τ. 9, σ. 1164. Βλ. καὶ τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα ποὺ παρατίθενται στὴν εἰσαγωγή τῆς ἔκδοσης τῆς ἀλλογραφίας του μὲ τὸν καρδινάλιο Paolucci: L. Jadin (ἔκδ.), *L'Europe du début du 18ème siècle. Correspondance du Baron Karg de Bebenbourg avec le Cardinal Paolucci*, τ. 1 (1700-1711), τ. 2 (1712-1719), Πώμη 1968.

κατὰ τὸν Légrand, ἐκεῖνος ποὺ ἔδωσε τὶς σχετικὲς πληροφορίες στὸν συνάκτῃ. Πρόκειται γιὰ τὸν «Ἑλληνα ἄρχοντα»,⁴ ὅπως ἀναφέρει τὸ γαλλικὸ κείμενο, Διονύσιο Σπαντούνη. Μέσα στὸ κείμενο ἀναφέρεται ὅτι τὸ πρόσωπο αὐτὸ ἀνῆκε στὴ γνωστὴ μακεδονικὴ ἀρχοντικὴ οἰκογένεια τῶν Σπαντούνηδων (*il est de Naissance Prince de Macédoine de la Maison de SPANDON*) καὶ ὅτι ἦταν ἀρχιμανδρίτης⁵ ἐνὸς ἀγιορείτικου μοναστηριοῦ (*ce seigneur Reverendissime est un Archi-Abbé de sept Monastères de l'Ordre de Saint Basile du Mont Saint Athos en Grece proche de Thessalie*). Γιὰ τὸ συγκεκριμένο πρόσωπο, ποὺ ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ κείμενο δὲν θὰ πρέπει νὰ ἦταν τυχαῖο, διαθέτουμε μόνον ἄλλη μία μνεία. Τὸ 1709 ἐκδίδεται στὴ Βενετία ἀπὸ τὸν ἱερέα Ἰωάννη Ἀβράμιο ἓνα φυλλάδιο μὲ τὸν τίτλο («Ἀπανθίσματα ποιητικά»), τὸ ὁποῖο ἀφιερώνεται στὸν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Κωνσταντῖνο Brancoveanu.⁶ Πρόκειται γιὰ μιὰ συλλογὴ ἐπιγραμμαμάτων στὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴ λατινικὴ γλῶσσα μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀναγόρευσης τοῦ γνωστοῦ λογίου Γεώργιου Ὑπομενᾶ Τραπεζούντιου σὲ ἱατροφιλόσοφο ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιον τῆς Πάδοβας. Λίγα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἐπιγράμματα ἀναφέρονται στὸν Βλάχο ἡγεμόνα καὶ τὰ περισσότερα στὸν Γεώργιο Ὑπομενά.⁷ Μὲ τὴν ὑπογραφή «Διονύσιος ἱερομόναχος ὁ Σπαντωνῆς» σώζονται δύο ἐπιγράμματα πρὸς τὸν Ὑπομενά στὸ παραπάνω τεῦχος, ἓνα στὴν ἑλληνικὴ καὶ ἓνα στὴ λατινικὴ γλῶσσα.⁸ Ἀπὸ αὐτὴ τὴν πληροφορία, συνεπῶς, μαθαίνου-

4. Τὸ γαλλικὸ κείμενο χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη «prince». Προτιμήσαμε νὰ τὴ μεταφράσουμε ὡς «ἄρχων», μὲ τὸ σκεπτικὸ ὅτι δὲν ὑπῆρχαν «πρίγκιπες» στὴν ὑπὸ ὀθωμανικὴ κυριαρχία Μακεδονία. Ἀντίθετα, οἱ κατέχοντες κάποια ὑψηλὴ κοινωνικὴ θέση στὸν χριστιανικὸ πληθυσμὸ ἀναφέρονται στὶς ἑλληνικὲς πηγὲς τῆς ἐποχῆς ὡς «ἄρχοντες».

5. Προτιμήσαμε τὴ μετάφραση «ἀρχιμανδρίτης», ἀφενὸς διότι χρησιμοποιεῖται στὴ συνέχεια ἄλλη λέξη γιὰ τὸ «ἡγούμενος» (Prieur) καὶ ἀφετέρου διότι οἱ ὄροι εἶχαν διαφορετικὸ σημαίνον ἀπὸ τὸ σημερινό. Ἕνας ἡγούμενος δὲν ἦταν κάτι τὸ ἐξαιρετικὸ ἢ σπάνιο στὰ ἀγιορείτικα μοναστήρια τῆς ὀθωμανικῆς περιόδου. Ἀντίθετα, ὁ «ἀρχιμανδρίτης» διέθετε ἓναν τίτλο ποὺ τὸν ξεχώριζε ἀπὸ τὴ συνήθη ἱεραρχία τῆς μονῆς καὶ τὸν τοποθετοῦσε σὲ μιὰ προνομιακὴ θέση.

6. É. Légrand, *Bibliographie hellénique, XVIIIème s.*, τ. 1, Παρίσι 1918, ἀρ. 51, σ. 67.

7. Γιὰ τὸν Γεώργιο Ὑπομενά Τραπεζούντιο βλ. Ἀθ. Καραθανάσης, *Οἱ Ἑλληνες λόγιοι στὴ Βλαχία (1670-1714)*. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς κίνησης στὶς παραδουναβίαιες ἡγεμονίες κατὰ τὴν προφαναριώτικη περίοδο, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 201-204.

8. Τὰ περιεχόμενα τοῦ φυλλαδίου ὑπάρχουν στὸ ἄρθρο τοῦ Κ. Σάθα, «Νεοελληνικῆς φιλολογίας καὶ ἱστορίας ἀνάμικτα», *Πανδώρα*, τ. 19, γλ 449 (1.12.1868), 321-326. Τὰ δύο ἐπιγράμματα τοῦ Διονυσίου ἐκδίδει καὶ ὁ Ν. Κατραμῆς, *Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα*

με ότι στις αρχές του 18ου αιώνα ο Διονύσιος Σπαντούνης ήταν σέ ώριμη ηλικία (ιερομόναχος) και ότι πρόκειται για λόγιο πρόσωπο, συνάδελφο ή έστω φίλο του Γεωργίου Υπομενά. Έχουμε, συνεπώς, δύο χρονικά termina για να τοποθετήσουμε την έκδοση του κειμένου μας σαφώς στις αρχές του 18ου αιώνα.

Το τρίτο όμως στοιχείο είναι εκείνο που μάς δίνει ένα πιό συγκεκριμένο χρονικό στίγμα. Το κείμενο μάς λέει ότι το μοναστήρι, στο οποίο προΐστατο ο Διονύσιος Σπαντούνης, περιέθαλψε χριστιανούς φυγάδες από την Πελοπόννησο. Οι άνθρωποι αυτοί είχαν διαφύγει κυνηγημένοι για να μην αιχμαλωτιστούν από τους Τούρκους κατά τον τελευταίο βενετοτουρκικό πόλεμο, ο οποίος ακόμη —κατά τον συντάκτη του έντύπου— μαινόταν (*la présente guerre survenuë en Morée entre les Turcs & les Venitiens, lesquels habitans Chrétiens dudit País de Morée ont été par les Barbares parties taillés en pieces, & en grande quantité faits esclaves, & parties se sont sauvés par la fuite, entr'autres il y en a eu deux cens & vingt qui se sont venus refugier dans le Monastère du susdit Reverendissime Archi-Abbé*). Είναι σαφές και σέ συνδυασμό με τὰ άλλα δύο χρονικά σημεία ότι πρόκειται για τον τελευταίο βενετοτουρκικό πόλεμο του 1714-1718 που είχε, μεταξύ άλλων, ως αποτέλεσμα την ανακατάληψη τής Πελοποννήσου από τους Όθωμανούς. Με δεδομένο ότι η Πελοπόννησος ανακαταλήφθηκε τὸ 1715 και ότι ο πόλεμος δὲν είχε τελειώσει, υποθέτουμε ότι ἡ ἀναφορὰ συντάχθηκε μεταξύ 1715-1718, χρονική περίοδος που συμφωνεί και με τὰ άλλα δύο χρονικά σημεία που θέσαμε: ο Karg de Bebenbourg ήταν ακόμη ζωντανός και ο Διονύσιος Σπαντούνης δὲν ἀπείχε πολὺ χρονικά ἀπὸ τὴν ἐποχή που είχε συντάξει τὰ ἐπιγράμματα του για τὸν Γ. Υπομενά.

Ἄς περάσουμε τώρα στο δεύτερο ζητούμενο: για ποιά ἀγιορείτικη μονή πρόκειται;

Παρόλο που στην ἀρχὴ τὸ κείμενο παρουσιάζει τὸν Σπαντούνη νὰ διαμένει στο πρώτο —ιεραρχικά υποθέτουμε— μοναστήρι τής χερσονήσου (*demeure dans le premier Monastère dédié à l'Assomption de la tres-Sainte Vierge*), μιὰ πληροφορία που συσκοτίζει τὸν σημερινὸ ἀναγνώστη, ὁ ὁποῖος γνωρίζει ότι ἡ μονή τής Μεγίστης Λαύρας εἶναι και ἦταν στο παρελθὸν τὸ

Ζακύνθου, Ζάκυνθος 1880, σ. 130-131. Ὁ Κατραμῆς συγγέει σαφῶς τὸν Διονύσιο με τὸν Ἄντωνιο Σπανδωνή. Δὲν εἴμαστε σέ θέση νὰ γνωρίζουμε ἀν ἀληθεύει ἡ πληροφορία που ὅτι δίδαξε στη σχολὴ τής Ζακύνθου.

πρώτο ιεραρχικά μοναστήρι στον Ἄθω· ωστόσο, τὸ ὅτι στὴ μονὴ αὐτὴ τιμᾶται ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν περίπτωση νὰ εἶναι ἡ Λαύρα τὸ μνημονευόμενον μοναστήρι. Τὸ ἰσχυρότερο, ὅμως, στοιχεῖο εἶναι ἡ ἀφήγησις γιὰ τὴν ἱστορία τῆς μονῆς ποὺ καταλαμβάνει τὸ δεύτερο μέρος τοῦ κειμένου. Σ' αὐτήν, πέρα ἀπὸ ἄλλα ἱστορικά στοιχεῖα (*Le Fondateur de ce Monastère a été Saint EPTIMION*), γίνεται σαφὴς μνεία στὴ γνωστὴ διήγησις τῆς θαυμαστῆς εὐρέσεως τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας Πορταΐτισσας, ποὺ ἀνήκει στὴ μονὴ Ἰβήρων (... *ce Monastere ... contenant vingt-quatre Chapelles, entre lesquelles il y en a une hors la porte de l'Eglise dediée à la Mere de Dieu qui éclate par des continuels Miracles que l'on y voit. Cette Image si miraculeuse qui aujourd'hui repose sur l'Autel de cette Chapelle en grande veneration, a été portée dans ce lieu de cette maniere*).⁹ Τὸ ἴδιο μοναστήρι τιμᾶται στὴν Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ὡστε δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ λεγόμενου «πρώτου μοναστηρίου» μὲ τὴν μονὴ Ἰβήρων.

Παραμένει ωστόσο ἡ ἀπορία, γιὰ τὴν ἡ μονὴ Ἰβήρων θεωρεῖται ὡς τὸ πρῶτο μοναστήρι τοῦ Ἄθω. Δὲν ἀρκεῖ, ἀσφαλῶς, ἡ ἐρμηνεία ὅτι ὁ συντάκτης τῆς ἀναφορᾶς ἤθελε νὰ ἐντυπωσιάσει τὸν Γερμανὸ ἱερωμένο, γράφοντας ὅτι ὁ «ἤρωας» τοῦ γεγονότος προερχόταν ἀπὸ τὸ πρῶτο μοναστήρι τῆς ἄθωνικῆς χερσονήσου. Ἡ πιὸ πιθανὴ ἀπάντησις, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἀκολουθεῖ τὸν ἐξῆς συλλογισμό: Μέσα στὸ κείμενο ἀναφέρεται ὅτι ἡ μονὴ πλήρωνε ἐτησίως στὸ ὀθωμανικὸ κράτος φόρο ἑξὶ χιλιάδες χρυσὰ δουκάτα (*le Tribut dont ils sont obligez envers le Grand Turc, qui consiste tant en temps de paix, qu'en temps de guerre, annuellement en la somme de six-mille ducats d'or*) ἢ περίπου δεκαοκτὼ χιλιάδες γρόσια.¹⁰ Τὸ ποσὸ αὐτὸ γνωρίζουμε ἀπὸ ἄλλες πηγὲς τῆς περιόδου ὅτι ἦταν πράγματι ὁ ἐτήσιος φόρος, ἀλλὰ ὅλης τῆς ἄθωνικῆς χερσονήσου.¹¹ Εἶναι, ἐπίσης, γνωστὸ ὅτι κατὰ

9. Ἀπὸ τὴν πλούσια βιβλιογραφία γιὰ τὴ διήγησις τῆς εἰκόνας τῆς Πορταΐτισσας βλ. τὴν πρόσφατη ἐργασία τοῦ K. Chrysochoidis, «The Portaitissa Icon at Iveron Monastery and the Cult of the Virgin in Mount Athos», στὸ M. Vassilaki (ἐπιμ.), *Images of the Mother of God. Perceptions of the Theotokos in Byzantium*, Aldershot 2004 (ὑπὸ ἐκτύπωσις), στὴν ὁποία ὑποστηρίζεται ἡ ἄποψις ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ἐκδοχὴ τῆς διήγησις γιὰ τὴν εἰκόνα δημιουργήθηκε στὸ Ἅγιο Ὄρος καὶ χρονολογεῖται στὶς ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰώνα.

10. Εὐτυχία Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένων γρόσια σαράντα. Ἡ κυκλοφορία τῶν νομισμάτων στὸν ἐλληνικὸν χῶρον, 15ος-19ος αἰ.*, Ἀθήνα 1996, σ. 241-242.

11. A. Fotič, *Sveta Gora i Hilandar u osmanskom carstvu XV-XVII vek*, Βελιγρά-

τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰώνα ἡ μονὴ Ἰβήρων ἦταν μία ἀπὸ τὶς πλουσιότερες τῆς ἄθωνικῆς χερσονήσου καὶ διάνυε περίοδο ἀκμῆς (οἰκονομικῆς καὶ πνευματικῆς).¹² Ὑποθέτουμε, συνεπῶς, ὅτι ἡ μονὴ Ἰβήρων ἐκεῖνη τὴν περίοδο εἶχε ἀναλάβει τὴν πληρωμὴ τοῦ ἐτήσιου φόρου γιὰ ὅλη τὴν ἄθωνικὴ χερσόνησο, γι' αὐτὸ καὶ τὸ κείμενο ἀναφέρει τὸν συνολικὸ φόρο ὡς φόρο τῆς μονῆς. Ἡ πρακτικὴ αὐτὴ φαίνεται ὅτι δὲν ἦταν σπάνια κατὰ τὴν ὀθωμανικὴν περίοδο καὶ ἐξυπηρετοῦσε, μεταξὺ ἄλλων, τὰ ἀδύνατα οἰκονομικὰ μοναστήρια.¹³

Ἄν τὰ παραπάνω στοιχεῖα πείθουν πῶς τὸ ἔντυπο πρέπει νὰ ἐκδόθηκε στὴ δευτέρη δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα καὶ πῶς τὸ ἄθωνικὸ μοναστήρι ποὺ ἀναφέρεται εἶναι ἡ μονὴ Ἰβήρων, ὑπάρχουν ἀκόμη ἀρκετὰ στοιχεῖα ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ διευκρινιστοῦν. Καταγράφω μερικὰ ἀπὸ αὐτά.

1. Ἄν πράγματι συνέβησαν τόσες καταστροφές στὸ μοναστήρι ἀπὸ τὴν («ἐπίσκεψη») τῶν Ὀθωμανῶν, ὅπως ὑποστηρίζει τὸ κείμενό μας (*lequel [les Turcs] après avoir reçu cet argent ne laissa pas de faire ouvrir les portes avec impetuosité & faire piller l'Eglise, ses Chapelles, & le Monastère, se saisissant de tous les Vases Sacrés aussi-bien que de tous les Ornaments, le tout consistant à plus d'un million, n'ayant laissé que les quatre murailles*), τότε γιατί ἀπουσιάζει ὅποιαδήποτε μνεία τοῦ γεγονότος στὶς ἰβηρίτικες πηγές;¹⁴

2. Γιατί οἱ Πελοποννήσιοι βρῆκαν καταφύγιο στὸν μακρινὸ Ἄθω, τὴ στιγμή ποὺ ξέρουμε — ἀλλὰ καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ λογικὸ — ὅτι οἱ φυγάδες τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου κατέφυγαν κατὰ μαζικὸ τρόπο στὰ βενετικὰ Ἐπτάνησα;¹⁵

3. Γιατί ὁ ἀγιορείτης μοναχὸς ἀνέτρεξε σὲ μιὰ τόσο μακρινὴ πόλη γιὰ νὰ ζητήσει χρήματα;

Ὑπάρχουν ὥστόσο κάποια στοιχεῖα ποὺ, χωρὶς νὰ δίνουν τελικὲς ἀπαντήσεις, μποροῦν νὰ βοηθήσουν στὴ ἐπίλυση τῶν εὐλογῶν αὐτῶν ἀποριῶν.

δι 2000, σ. 63-78· Φ. Κοτζαγεώργης, *Ἡ ἄθωνικὴ μονὴ Ἁγίου Παύλου κατὰ τὴν ὀθωμανικὴν περίοδο*, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 43-47.

12. Χ. Γάσπαρης, *Ἀρχεῖο Πρωτάτου*, Ἀθήνα 1991 [Ἀθωνικὰ Σύμμεικτα 2], σ. 12 (ἀρ. 22), σ. 18 (ἀρ. 37)· βλ. καὶ Κρ. Χρυσχοῦδης, *Προσκυνητᾶριο τῆς μονῆς Ἰβήρων* (ὑπὸ ἐκτύπωση).

13. Βλ. γιὰ ἀνάλογα παραδείγματα: Φ. Κοτζαγεώργης, *Ἡ ἄθωνικὴ μονὴ Ἁγίου Παύλου*, ὁ.π., σ. 48.

14. Γι' αὐτὴ τὴ σιωπὴ μὲ ἐνημέρωσε προφορικὰ ὁ κ. Κρίτων Χρυσχοῦδης, ὁ ὁποῖος μελετᾷ τὸ μεταβυζαντινὸ ἀρχεῖο τῆς Ἰβήρων. Τὸν εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση.

15. Α. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. 4, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 79.

Μια ανέκδοτη βιβρίτικη άπανταχούσα σέ καρμανλίδικη γραφή, χρονολογημένη τὸ 1717,¹⁶ μπορεῖ νὰ σχετίζεται μὲ τὰ γεγονότα ποὺ περιγράφονται στὸ ἔντυπο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει καὶ νὰ προσφέρει τὴν πολλαπλὴ τεκμηρίωση ποὺ ζητοῦμε. Στὸ ἐρώτημα γιατί οἱ Πελοποννήσιοι βρῆκαν καταφύγιο στὸν Ἄθω, γνωρίζουμε ἀπὸ τὸ κείμενο πὼς τοὺς μετέφεραν γαλλικὰ καὶ μαλτέζικα πλοῖα, χῶρες μὲ τὶς ὁποῖες οἱ Ἄγιορείτες εἶχαν ἀναπτύξει ἀπὸ παλιὰ ἐμπορικὲς σχέσεις. Ἀπομένει ἡ πλήρης αἰτιολόγηση τῆς πράξης. Τέλος γιὰ τὴν ἀποδημία τοῦ Ἄγιορείτη σὲ μακρινὴ χῶρα, μιὰ ἐρμηνεία μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ στενὴ σχέση ποὺ εἶχε ἀναπτύξει ἡ μονὴ Ἰβήρων μὲ τὶς γερμανικὲς χῶρες κατὰ τὸ πρῶτο μιστὸ τοῦ 18ου αἰώνα.¹⁷

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ κεντρικὸ πρόσωπο τοῦ κειμένου, τὸν Διονύσιο Σπανδούνη, μιὰ ἀγιορείτικη πηγὴ, ποὺ πρόσφατα ἐκδόθηκε, μᾶς βοηθᾷ νὰ ἀποκαταστήσουμε ἕναν ἀκόμα κρίκο στὴν οἰκογενειακὴ του ἀλυσίδα. Ἡ βυζαντινὴ οἰκογένεια Σπανδούνη, ποὺ ἡ παρουσία της στὴ Θεσσαλονικὴ ἐντοπίζεται στὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 15ου αἰώνα, διατηρεῖ στὴν ἴδια πόλη ἐκπρόσωπό της στὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰώνα, ὅπως καὶ ἕναν αἰώνα ἀργότερα. Καὶ ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ παραδείγματα ἀναδεικνύεται ὁ «ἀρχοντικὸς» χαρακτήρας τῆς οἰκογένειας.¹⁸

Δὲν πρέπει, τέλος, νὰ λησμονοῦμε πὼς τὸ κείμενο ποὺ δημοσιεύτηκε γαλλικὰ στὴν Κολωνία μοιάζει μὲ τὸ κείμενο μιᾶς ἀπανταχούσας,¹⁹ ἐνὸς

16. Κ. Διαμάντης, «Θρακικὰ ἔγγραφα καὶ χειρόγραφα ὑπάρχοντα εἰς τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους», Ἀρχεῖο Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ 33 (1967), 97.

17. Τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον παράδειγμα εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Θεόκλητου Πολυεῖδη· βλ. Εὐλ. Κουρίλας, «Θεόκλητος ὁ Πολυεῖδης καὶ τὸ λεύκωμα αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ (ἐξ ἀνεκδότου κώδικος). Ὁ φιλελληνισμὸς τῶν Γερμανῶν», Θρακικὰ 3 (1932), 85-149· 4 (1933), 129-199· 5 (1934), 68-162.

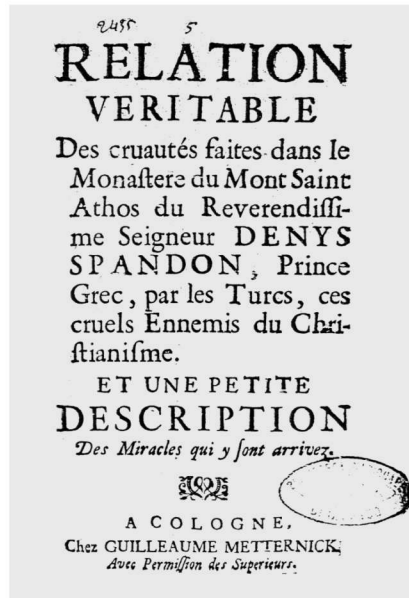
18. Τὸ μόνο ὡς τώρα γνωστὸ καὶ ἐπιφανὲς μέλος τῆς οἰκογένειας στὴ Θεσσαλονικὴ ἦταν ὁ Λουκάς Σπανδούνης, γιὰ τὸν ὁποῖο, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογένειας στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴ Βενετία, βλ. τὴ μελέτη τοῦ Χ. Μπούρα, «Τὸ ἐπιτύμβιο τοῦ Λουκᾶ Σπαντούνη στὴ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης», Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς 6/1 (1974), 1-63. Ἡ πρόσφατα ἐκδοθεῖσα πηγὴ βρίσκεται στὸ Ν. Παπαδημητρίου-Δούκας, «Νέες πηγὲς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Μέρος Β' (17ος αἰ.)». Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς Ἱ. Μεγίστης Μονῆς Βατοπαίδιου», Γρηγόριος ὁ Παλαμάς 86, τχ 797 (Μάρτιος-Ἀπρίλιος 2003), 260-261.

19. Γιὰ ἀπανταχούσες τῶν ἀθωνικῶν μονῶν βλ. Α. Fotič, «Najpoznatiji Hilandarski Ferman», *Hilandarski Zbornik* 10 (1998), 299-309· τοῦ ἴδιου, «Athonite Travelling Monks and the Ottoman Authorities (16th-17th Centuries)», *Studies in Ottoman History in Honour of Professor Halil İnalçık*, Istanbul (ὑπὸ ἔκδοσιν) καὶ Φ. Κοτζαγεώργης, Ἡ ἀθωνικὴ μονὴ Ἁγίου Παύλου, ἔ.π., σ. 196-197.

έγγράφου τὸ ὁποῖο συνόδευε τοὺς μοναχοὺς κατὰ τὶς ἐξόδους τους γιὰ ζητεῖς. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ κείμενο ποῦ, ἀπὸ τὴ φύση του, μποροῦσε νὰ περιέχει καὶ κάποια στοιχεῖα ὑπερβολῆς ἢ καὶ νὰ δραματοποιεῖ κάποια γεγονότα. Στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα ἀπομένει τὸ χρέος νὰ ἀποκαλύψει τὶς πραγματικὲς εἰδήσεις ποῦ περιέχει.

III

Ἀναδημοσιεύω ἐδῶ τὸ πλήρες κείμενο τοῦ φυλλαδίου, ὅπως ἐκδόθηκε στὴν Κολωνία, ἀπὸ τὸ μόνο γνωστὸ ἀντίτυπο ποῦ, ὅπως εἶπαμε, σώζεται στὴ Βενετία, στὴ Μαρκιανῆ Βιβλιοθήκη μὲ τὸν ταξινομικὸ ἀριθμὸ Miscell. 2435. no 5. Δίνω σὲ πανομοιότυπο τὴν πρώτη του σελίδα καὶ ἀπὸ τὴν τρίτη — ἢ δεύτερη σελίδα εἶναι λευκὴ — τὸ κείμενο σὲ τυπογραφικὴ μεταγραφή.

[σελ. 3] A SON E. Mr LE BARON DE KARG BEBENBOURG, Abbé du Mont S. Michel, premier Ministre d'Etat, & grand Chancelier de S.A.S.E. de Cologne, & c.

SON EXCELLENCE,

Le glorieux avantage que j'ai eû de l'honneur de sa Protection, semble me mettre en droit de prendre la li- [σελ. 4] berté de me promettre quelque heureux succès dans

le dessein que j'ai de lui presenter un petit Detail du Mont Saint Athos, où il paroit que Dieu aye choisi cet Endroit expressément pour en faire un lieu de penitence ; mais l'Oeuvre n'étant pas digne d' être present à une Personne de si grand merite, je supplie tres-humblement de ne point me vouloir blâmer, mais d'agrèer la grandeur de mon desir pour supplément à la petitesse de l'Oeuvre, étant fortement persuadé que la fin que j'ai euë dans ce petit Travail, est celle de tous mes empressements à lui témoigner que personne ne sera jamais avec un plus profond respect que je suis DE SON EXCELLENCE,

Le tres-humble, tres-obéissant & tres-obligé Serviteur
François Antoine Baron de Betti.

[σελ. 5] *RELATION VERITABLE Des cruautez faites dans le Monastère du Mont Saint Athos du Reverendissime Seigneur DENYS SPANDON Prince Grec, par les Turcs, ces cruels Ennemis du Christianisme.*

Ce seigneur Reverendissime est un Archi-Abbé de sept Monastères de l'Ordre de Saint Basile du Mont Saint Athos en Grece proche de Thessalie, dans lesquels il y a plus de six mille Religieux, qui vivent fort austèrement ; il est de Naissance Prince de Macedoine de la Maison de SPANDON, & demeure dans le premier Monastère dedié [σελ. 6] à l' Assomption de la tres-Sainte Vierge, où il a deux cens soixante Religieux, lesquels vivent de leurs revenus, qui consistent la plûpart en vin, huile, & autres fruits qu'ils debitent par le commerce des Vaissaux François, & Maltois, & autres Bâtiments qui viennent faire la caravane au Levant, & qui souvent mouillent l'Ancre dans le susdit Port du Mont Saint Athos, & y chargent du vin & d'huile qu' ils achètent à un prix fort avantageux : Ce qui soulage beaucoup ces Religieux pour payer le Tribut dont ils sont obligez envers le Grand Turc, qui consiste tant en temps de paix, qu'en temps de guerre, annuellement en la somme de six-mille ducats d'or, & par ce moyen ils leurs est permis de vivre tranquillement & faire leurs Sacrifices, & observer la Regle de S. Basile sans aucune molestation des Turcs, mais bien des Juifs, qui sont en grand nombre à leur voisinage dont ils souffrent beaucoup comme par la présente guerre survenuë en Morée entre les Turcs & les Venitiens, lesquels habitans Chrétiens dudit País de Morée ont été par les Barbares parties taillés en pieces, & en grande quantité faits esclaves, & parties se sont sauvés par la fuite, entr'autres il y en a eu deux cens & vingt qui se sont venus refugier dans le Monastère du susdit Reverendissime Archi-Abbé, suppliant de les vouloir [σελ. 7] recevoir & garantir de la tyrannie de ces Infideles, lesquels ont été aussi-tôt reçus de tous les Peres de ce venerable Couvent avec un zele incomparable de veritables Catholiques, & nourris pendant quinze jours le mieux qu'ils leurs étoit possible. Puis ils les ont fait embarquer partie dans des Vaissaux François & Maltois pour être conduits au dépend du Couvent en toute assurance en la Chrétieneté. Peu de temps après cet œuvre si misericordieux fut découvert par les Juifs, qui le firent connoitre au Passa de la Forteresse de Salonik, qui est éloignée de vingt lieus dudit Monastère, lequel d'abord commanda quatre-cens Janissaires pour aller dépouiller tout ce Monastère : L'Archi-Abbé voyant que les Turcs venoient tous furieux & irritez vers

leur Eglise sans cependant depuis plusieurs siècles en avoir souffert la moindre insulte ni incommodité, demanda le sujet de leur venue, & fit présent de mille écus au Colonel afin qu'il garantiroit son Monastère de toutes insultes, lequel après avoir reçu cet argent ne laissa pas de faire ouvrir les portes avec impetuosité & faire piller l'Eglise, ses Chapelles, & le Monastère, se saisissant de tous les Vases Sacrés aussi-bien que de tous les Ornaments, le tout consistant à plus d'un million, n'ayant laissé que les quatre murailles. Ce que ces Peres voulant empêcher [σελ. 8] tant par prieres que par resistance il y en eût tuez & plusieurs blessez dangereusement, entre lesquels il y en avoit quatre à qui le bras pendoit, à qui un quart de la tête, à qui les jambes étoient toutes coupées, & non contents de cette action si cruelle, il fallu que l'Archi-Abbé avec le Prieur & le Souprieur les suivissent, attachez à la queue de leurs chevaux jusques à la susdite Forteresse de Salonik, où arrivant ils furent encore pire traités par le susdit Bassa, les ayant fait enchaîner & renfermer dans une ancienne citerne, les y laissant pendant dix-huit jours & ne leur faisant donner qu'un peu de pain & de l'eau trouble. Après ce temps-là voyant qu'il n'y avoit presque plus de vie en eux à esperer, ce Bassa les fit relâcher pour quelques heures ; entre temps ledit Bassa leur demanda si au-dessus des six-mille ducats qu'ils donnoient annuellement de Tribut ils en vouloient donner encore trois mille ou bien passer le reste de leur vie & créver miserablement dans l'endroit d'où ils venoient de sortir.

L'Archi-Abbé voyant sa délivrance par une promesse d'argent convint avec ses deux Religieux de payer la somme de neuf-mille ducats par an au Grand Turc : ce qu'ayant signé de sa propre main & muni de son cachet, aussi-tôt il fut relâché avec ses deux Religieux : [σελ. 9] quelque temps après n'étant point encore contents de cette promesse ils revinrent au Monastère & y prirent vingt-quatre Religieux en gage, qui furent conduits enchaînez à Constantinople pour y demeurer captives jusques à ce que la susdite somme de dix-huit mille écus soit entierement payée. Mais comme il est impossible à ces pauvres Religieux de payer une somme d'argent si considerable, ne sachant pour le présent comment pouvoir presque subsister, leur Reverendissime Archi-Abbé a été obligé de se venir jeter aux pieds de Sa Majesté Imperiale & autres Princes, exposant la grande misere en laquelle il se trouve reduit à cause du grand zele & la grande charité, qu'il a exercée envers les pauvres esclaves Chrétiens, à qui il ne pouvoit moins faire suivant l'Esprit de l'Evangile que de leur donner secours afin de les délivrer d'entre les mains de ces cruels Barbares.

Sur quoi Sa Majesté Imperiale, par sa grande clemence assez connuë, a bien voulu s'incliner à contribuer à un œuvre si saint & si misericordieux que celui-ci. Ordonnant par ses Imperiales Patentés dans tout le saint Empire & Païs hereditaires de laisser librement passer & repasser le Reverendissime Archi-Abbé pour quêter dans toutes les Villes sans lui faire aucun tort ni lui donner aucun empêchement, [σελ. 10] exhortant tous ses Sujets de le secourir & de lui donner assistance autant que l'inspiration divine le permettra.

Le Fondateur de ce Monastère a été Saint EPTIMION, qui on reçut la Regle de Saint Basile même ; & dans tout le Païs de Grece il y a quantité de Monastères de cet Ordre : Ces Religieux ne mangent jamais de la viande, ils ont quatre Carêmes l'année ; le premeier Carême commence comme ici avant Pâques, pendant lequel ils ne mangent

ni viande ni poissons, mais seulement des legumes froides avec de l'huile ; le second Carême commence douze jours avant la Fête de Saint Pierre & Saint Paul, pendant lequel ils mangent du poisson ; le troisième est depuis le premier d'Août jusques à l'Assomption de Notre-Dame ; & le quatrième commence 40 jours avant la Naissance de notre Seigneur, pendant lequel temps ils menent une vie fort austère ; ils ont un Chœur continuel jour & nuit ; le silence est fort frequent & principalement à table où ils ne parlent jamais pour queleque raison que ce fut, & ils celebrent chaque jour cinquante Messes dans leur Monastère ; leurs chambres & leurs lits sont semblables à ceux des Capuccins, & non seulement dans leur Monastère mais aussi dans leur Isle aucune femme peut y entrer ; laquelle Isle est de vingt-quatre lieuës [σελ. 11] de France de longueur & de largeur. Car lors qu'une femme ou fille y entre, comme il est arrivé plusieurs fois par malice qu'il y en est venuës avec plusieurs sortes de nourritures pour vendre, elles tombent d'abord & restent mortes, comme aussi poules, brebis, & toutes autres bêtes femelles qui y entrent, crevent tout à l'instant.

Ce susdit Monastère a été rebâti de fons en comble beaucoup plus grand & plus large qu'il n'étoit auparavant par l'Imperatrice Theodore qui avoit été la Mere de l'Empereur Arcady, & l'a fait garnir de tres-jolies chambres, environné de fortes murailles, ayant à chaque coin une Tour couverte de plomb & garnie de cinq Canons de fer. Dans le milieu de ce Monastere il y a une tres-belle & somptueuse Eglise dediée à l'Assomption de la tres-Sainte Vierge, contenant vingt-quatre Chapelles, entre lesquelles il y en a une hors la porte de l'Eglise dediée à la Mere de Dieu qui éclate par des continuels Miracles que l'on y voit. Cette Image si miraculeuse qui aujourd'hui repose sur l'Autel de cette Chapelle en grande veneration, a été portée dans ce lieu de cette maniere.

Du temps de l'Empereur JULIEN PARAVATA, Ennemi des Images, & grand Persecuteur de l'Eglise Romaine, il arriva [σελ. 12] dans la Ville de Nicée proche de Constantinople, qu'une fort riche Veuve avec son fils gardoit la susdite Image avec grande veneration dans sa maison. Ce que le Commandant de la Ville ayant appris, fit surprendre la Veuve de nuit ; & comme les Sergeans entroient dans la maison avec ordre de la tuer, ils la trouvèrent à genoux devant cette sainte Statuë : laquelle ne trouvant aucun moyen de se pouvoir sauver des mains de ces cruels Tirans, promit de donner une certaine somme d'argent ; ce qu'ayant accepté, elle leur dit de revenir le lendemain pour recevoir l'argent qu'elle leur auroit préparé sans faute. Entre-temps la Mere & son Fils s'étant recommandez à cette Sainte Vierge avec toute la devotion possible, ils la portèrent vers la Mer pour la jeter dedans afin de la conserver en disant avec beaucoup de soupirs : « Vous qui êtes la Mere de Dieu, ne pouvant pas vous sauver, sauvez-vous vous-même ; » & l'ayant jettée dans l'eau, cette bonne Veuve & son Fils ne furent pas éloigné dix pas de la Mer, qu'ils virent l'Image se tenir de bout de soi-même sur l'eau : après quoi la Mere fit sauver son Fils avec une certaine somme d'argent, lequel demeura absent l'espace de douze ans. Le lendemain on revint pour avoir l'argent promis, mais la Veuve s'excusa en disant qu'el- [σελ. 13] le avoit jetté l'Image, & qu'ainsi on ne pouvoit plus rien prétendre ; l'Image qui se tenoit toute droite au dessus de l'eau, se porta en grande clarté proche du Monastere du Saint Mont Athos, où elle demeura immobile. L'Abbé de ce temps avec plusieurs de ses Religieux

voyant une grande lumière dans laquelle étoit cette sainte Image, commanda aussi-tôt d'aller avec des barques dans cet endroit, & de prendre cette Image : ce qui se fit incontinent ; mais ils ne furent pas si-tôt embarquez & éloignez du bord de la Mer, que croyant déjà être proches de cette Image, elle disparut incontinent & s'éloigna.

Entre ces Peres il y avoit un Ermite nommé AGAPIUS Fils de la susdite Veuve, lequel aiant reconnu son Image, resolut d'aller non par bateau, mais à pieds secs, pour la prendre. Ce que faisant, la Sainte Image vint à sa rencontre, & ledit Ermite l'ayant prise avec grande devotion, l'apporta accompagnée de tout le Couvent en chantant les Litanies & autres Cantiques, sur le Maître-Autel de la grande Eglise, où elle ne demeura point mais disparut. La même nuit & le lendemain elle fut retrouvée hors de l'Eglise sur la porte du Monastere avec grande admiration, & l'ayant reprise & rapportée de nouveau sur le Maître-Autel, esperant qu'elle y demeureroit le jour sui- [σελ. 14] vant, pareillement elle fut retrouvée dans le même endroit qu'on l'avoit prise auparavant : ce que voyant le susnommé ermite de l'Ordre de Saint Basile Fils de la susdite Veuve qui étoit un vrai bon homme, se mit à genoux priant avec une grande ferveur la Mere de Dieu de lui faire sçavoir pourquoi elle ne vouloit pas demeurer dans l'Eglise, mais bien prendre son repos sur la porte du Monastere. La Reine du Ciel lui donna cette réponse : Mon fils je ne suis pas venuë ici afin que vous me sauviez & préserviez, mais bien pour vous sauver & vous préserver de tous les obstacles de ces Infideles. Sur cela l'on fit bâtir à l'instant une petite Chapelle proche la porte du Monastere qui jusques aujourd'hui est en grand renom par des frequens miracles. Peu d'années après il arriva dans ce saint Lieu un Turc, qui après avoir tiré son couteau, en frapa le visage de la Sainte Vierge, duquel aussi-tôt le sang commença à couler en abondance ; ce que le Turc voyant tout étonné, il connut aussi-tôt que c'étoit la vraie Mere de Dieu, & se fit baptiser incontinent.

Depuis ce temps-là on y voit venir toutes les semaines jusques au nombre de 200 à 300 hommes en Procession de Pays étrangers, lesquels sont tous reçûs dans ce Monastere, & [σελ. 15] traitez charitablement le mieux qu'il est possible à ces Religieux, & même il en vient en plus grande quantité en certaines Fêtes de l' Année, comme en la troisième Fête de Pâque, à l'Assomption de la Sainte Vierge, & à l'Epiphanie du Seigneur. Et par cette raison & amour Chrétien la Mere de Dieu ne laisse jamais diminuer les revenus qu'ils ont, mais les augmente d'autant plus : ce qui fait que dans les plus cheres Saisons ils font des grandes aumônes, qui continuent jusques aujourd'hui.

F I N.

Φ. Π. ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗΣ